

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه قرآن و حدیث

فقه الحدیث
عبدالهادی مسعودی

رجال و سندشناسی
مهدی غلامعلی

سرشناسه : غلامعلی، مهدی، ۱۳۵۳ -
GhulamAl, Mahdi

عنوان و نام پدیدآور: دانش‌های حدیثی ۲: رجال و سندشناسی،
فقه الحدیث/مهدی غلامعلی، عبدالهادی مسعودی.

مشخصات نشر: قم: نشر جمال، ۱۴۰۳.

مشخصات ظاهری: ۲۰۴ ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۳۸۰-۹۰-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۹۳] - ۲۰۴: همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: حدیث -- علم الرجال

Hadith -- *Ilm al-Rijal

حایب - علم الدرایه

Hadith -- *Ilm al-Diray h

شماره افزوده: مسعودی، عبدالهادی، ۱۳۴۳ -

شناسه اود: Mesudi, Abdul .di

رده بندی کنگ: ۲۹۱/۳۴

رده بندی دیویی: ۲۹۱/۳۴

شماره کتابشناسی ملی: ۶۰۷۳ ۷۶

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

www.jamalnashr.ir

مهدی غلامعلی، عبدالوہابی مسعودی

بیمه حیاتی

مهدی خوش‌رقت

نشر جمال

علی یوسفی

۲۰۰۰ نسخه

اول/۱۴۰۳

باران

همت

مولفان:

ویراستار

صفحه‌آرایی

انتشارات

مدیر فنی چاپ

شمارگان

نوبت چاپ

چاپخانه

صحافی

تمام حقوق مادی و معنوی اثر © برای ناشر محفوظ است.

۳۰۰۰۲۴۰۸

سامانه پیامک

۰۲۵۳۱۶۵۳

۰۲۱۶۶۴۸۷۱۱۸

۰۹۱۲۲۵۲۰۲۵۰

دفتر قم

دفتر تهران

شماره همراه

فهرست مطالب

پیش‌گفتار ۱۱

رجال و سندشناسی

درس اول: مبانی و منابع دانش رجال ۱۵

تعریف دانش رجال ۱۵

نکته ۱۶

وظیفه و موضوع دانش رجال ۱۶

هدف دانش رجال ۱۷

ضرورت دانش رجال ۱۷

پیشینه دانش رجال ۱۸

نخستین کتاب‌های رجالی شیعه ۱۹

روش‌های نگارش کتاب‌های رجال ۲۱

سبک نخست: طبقات نگاری ۲۲

کتاب الرجال برقی ۲۲

ساختار و ویژگی‌های کتاب ۲۳

درس دوم: منابع کهن علم رجال / طبقات ۲۶

کتاب رجال شیخ طوسی ۲۶

ساختار و ویژگی‌های کتاب ۲۷

کتاب رجال کشی ۳۰

ساختار و ویژگی‌های کتاب ۳۱

- ۳۷..... درس سوم: منابع کهن علم رجال / فهرست‌نگاری
- ۳۷..... سبک دوم: فهرست‌نگاری
- ۳۸..... کتاب فهرست کتب الشيعة
- ۳۹..... ساختار و ویژگی‌های کتاب
- ۳۹..... بخش‌ها
- ۳۹..... ترتیب معرفی‌شدگان
- ۴۰..... معرفی آثار
- ۴۰..... توثیق و تضعیف
- ۴۱..... کتاب رجال [فهرست] نجاشی
- ۴۱..... ساختار و ویژگی‌های کتاب
- ۴۲..... بخش‌های کتاب
- ۴۲..... مزار نبارش
- ۴۳..... اصطلاحات کتاب
- ۴۳..... سکوت ناشی
- ۴۴..... رجال نجاشی در کتب رجالی
- ۴۸..... درس چهارم: منابع متأخر علم رجال / جرح و تعدیل
- ۴۹..... سبک سوم: جرح و تعدیل
- ۴۹..... کتاب رجال ابن غضائری
- ۴۹..... ساختار و ویژگی‌های کتاب
- ۵۲..... کتاب خلاصة الأقوال في معرفة الرجال
- ۵۲..... ساختار و ویژگی‌های کتاب
- ۵۵..... کتاب رجال ابن داود
- ۵۵..... ساختار و ویژگی‌های کتاب
- ۶۰..... درس پنجم: منابع متأخر علم رجال / جوامع رجالی
- ۶۰..... سبک چهارم: جوامع رجالی
- ۶۲..... کتاب قاموس الرجال
- ۶۲..... ساختار و ویژگی‌های کتاب

۶۳	کتاب معجم رجال الحديث و تفصیل طبقات الرواة.....
۶۳	ساختار و ویژگی‌های کتاب.....
۶۹	درس ششم: سندشناسی / بررسی اتصال سند.....
۷۰	سندشناسی و اهمیت آن.....
۷۰	مراحل سندشناسی.....
۷۱	مرحله اول: اتصال سند.....
۷۱	گونه‌شناسی سند.....
۷۱	سند عادی.....
۷۲	سند مُعَلَّق.....
۷۳	سند شبه مُعَلَّق.....
۷۴	سند تحویلی.....
۷۵	سند تردیدی.....
۷۶	سند مضمَر.....
۷۹	درس هفتم: سندشناسی / تعیین هویت راوی.....
۷۹	مرحله دوم: تعیین هویت راویان.....
۸۰	اطمینان یابی از درستی نام راوی.....
۸۰	تصحیف.....
۸۱	سقط (= افتادگی).....
۸۲	زیادت (= افزونی).....
۸۲	قَلْب (= وارونگی).....
۸۳	توحید مختلفات.....
۸۳	تمییز مشترکات.....
۸۵	شرط‌های اعتبار راوی.....
۸۶	شیوه احراز ویژگی‌های راوی.....
۸۷	روایات ناظر به راوی.....
۸۸	آرای رجال‌شناسان.....

- درس هشتم: سندشناسی / تعیین احوال راوی و صدور حکم ۹۱
- مرحله سوم: تعیین احوال رجالی راوی ۹۱
- مفهوم و الفاظ توثیق ۹۲
- الفاظ فوق وثاقت ۹۲
- الفاظ مؤکد وثاقت ۹۳
- الفاظ وثاقت ۹۳
- (د) الفاظ حُسن ۹۳
- مفهوم و الفاظ تضعیف ۹۴
- الفاظ تضعیف مطلق ۹۴
- الفاظ مؤکد تضعیف ۹۴
- الفاظ توهین، خنثی ۹۵
- (الف) الفاظ بی‌زنگ جایگاه علمی ۹۵
- (ب) الفاظ بی‌زنگ در ویژگی‌های شخصی ۹۵
- صدور حکم سند ۹۶
- توثیق خاص و عام ۹۷
- بررسی عملی یک سند ۹۸

فقه الحدیث

- درس اول: مباحث مقدماتی ۱۰۳
- تعریف فقه الحدیث ۱۰۳
- تعریف برگزیده ۱۰۴
- اهمیت فقه الحدیث ۱۰۵
- جایگاه فقه الحدیث در دانش حدیث ۱۰۶
- ارتباط فقه الحدیث و دانش‌های دیگر ۱۰۶
- زیر شاخه‌های فقه الحدیث ۱۰۷
- سیر اجمالی فهم حدیث ۱۰۸
- درس دوم: پیش‌نیازهای فهم حدیث ۱۱۲

۱۱۲ دو پرسش نخستین
۱۱۳ پرسش اول
۱۱۳ پرسش دوم
۱۱۴ شناسایی تصحیف‌ها
۱۱۵ تصحیف دیداری
۱۱۶ تصحیف شنیداری
۱۱۷ زدودن تصحیف‌ها
۱۲۳ درس سوم: فهم متن / مفردات
۱۲۳ نیاز به دانش صرف
۱۲۵ نیاز به دانش لغت
۱۲۵ شیوه اقتباسی
۱۲۷ شیوه اجتهادی
۱۲۷ غریب الحدیث‌ها
۱۲۹ فروق اللغه‌ها
۱۳۰ کاربردها
۱۳۴ درس چهارم: فهم متن / ترکیبات
۱۳۴ ساختار نحوی
۱۳۷ ترکیب‌های اصطلاحی
۱۳۸ ساختار بلاغی
۱۴۱ نکته
۱۴۵ درس پنجم: فهم مقصود / قرینه‌های داخلی
۱۴۶ گردآوری قرینه‌ها
۱۴۶ دسته‌بندی قرینه‌ها
۱۴۷ قرینه‌های داخلی
۱۴۷ تضمین
۱۵۱ تعلیل امام

- درس ششم: فهم مقصود / اسباب ورود حدیث ۱۵۵
- مفهوم و اهمیت اسباب ورود حدیث ۱۵۶
- شیوه یافتن اسباب ورود حدیث ۱۶۳
- درس هفتم: فهم مقصود / خانواده حدیث ۱۶۵
- مفهوم خانواده حدیث ۱۶۵
- نور واحد بودن امامان ۱۶۶
- شیوه محدثان ۱۶۷
- فائده مهم بازیابی خانواده حدیث ۱۶۸
- تشکیل خانواده حدیث ۱۶۸
- احادیث مشابه و هم‌مضمون ۱۶۹
- احادیث معارض ۱۷۲
- درس هشتم: کاربرد روش شرح حدیث ۱۷۶
- متن حدیث: «قِيمَةُ شَيْءٍ اَمْرِي مَا اُسْنُهُ» ۱۷۶
- پیش‌نیازهای فهم ۱۷۷
- فهم مفردات ۱۷۸
- فهم ترکیب ۱۸۱
- فهم مقصود: گردآوری قرینه‌ها ۱۸۱
- پیوست (۱) ۱۸۷
- برخی لغت‌نامه‌های عربی مهم ۱۸۷
- پیوست (۲) ۱۹۰
- برخی غریب‌الحدیث‌های مهم ۱۹۰
- کتابنامه ۱۹۳

پیش گفتار

«حدیث»، مادر همه علوم اسلامی یا بیشتر آن‌ها است^۱ و فهم و عمل به آن، در کنار درک و عمل به قرآن کریم، بنیان همیشگی زندگی دینی و شرط راه‌یابی به مسیر سعادت است. حدیث و حدیث‌پژوهان، نشان‌دهنده رفتار معصومان علیهم‌السلام، همواره و همه جا ظرفیت فراوانی برای ساخت یک زندگی زیبا و سبزی دارد. حدیث، در طول حیات خود، دستمایه تفسیر قرآن، فهم شریعت، پیدایی اخلاق دینی، شیرین‌ماشیت خانوادگی و تصمیم‌گیری سیاسی و اجتماعی بوده است. در عصر کنونی نیز، می‌تواند در کنار شعر، آبر - قرآن کریم - گنجینه‌ای عظیم و گران سنگ برای تولید دانش دینی در قلمرو علوم انسانی باشد.

تحقق این مهم و ره‌جویی به سیره و سخنان گهربار معصومان علیهم‌السلام و باز یابی و تدوین الگوهای رفتاری ایشان، نیازمند دستیابی به احادیث راست و درست و فهم و ارزیابی آن‌ها است. این جا است که نقش بی‌بدیل دانش‌های حدیثی به روش «رجال و رجال و سندشناسی» و «فقه الحدیث» رخ می‌نماید؛ تا آن جا که می‌توان گفت: «سواد انسان، امکان بهره‌گیری درست، معتبر و کارگشا از حدیث وجود ندارد. دانش رجال و سندشناسی، ابزار حدیث پژوه در ارزیابی و اعتبارسنجی حدیث است و دانش فقه الحدیث، وسیله او برای فهم و به‌کارگیری حدیث در علم و زندگی است.

به همین منظور، حلقه دوم از چهار کتاب درسی «دانش‌های حدیثی»، به دو علم مزبور اختصاص یافت. نیمه نخست کتاب، دانش رجال و سندشناسی را در هشت درس و نیمه دوم نیز به همین شکل، دانش فقه الحدیث را معرفی می‌کند. این

۱. پیام مقام رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) به مناسبت افتتاح دارالحدیث (آبان ۱۳۷۴).

درس‌ها، برگرفته از نگاه‌های معاصر در عرصه رجال و فقه الحدیث، به ویژه دو کتاب «سند شناسی» و «روش فهم حدیث»، هستند.

ویژگی مهم این حلقه درسی، آموزش روش سندپژوهی و فرآیند حدیث‌فهمی است. یادگیری کامل شانزده درس نگاه‌ها شده در این کتاب، حدیث‌پژوهان جوان را با شیوه رجال‌پژوهی و فهم حدیث و نه صرفاً موضوعات رجالی و فقه الحدیثی، آشنا می‌کند. ویژگی دیگر، آموزش مهارت‌های کاربردی در کنار مباحث نظری است. در درس، ابتدا، اهداف آموزشی مشخص شده و درآمدی کوتاه، زمینه بحث و اتصال آنرا با درس قبل یا بعد روشن کرده است. متن درس نیز در حد توان، ساده سازی شده تا برای حدیث‌پژوهان نوپا، قابل فهم باشد. همچنین چکیده پایانی هر درس، یادسپاری معادب اصلی درس را میسر می‌سازد؛ افزون بر این، پرسش و پژوهش‌های ارائه شده در اسباب هر درس، به تعمیق آموخته‌ها و مهارت‌آموزی در حل مسائل رجالی و فقه الحدیثی، باری می‌رساند.

آنچه می‌تواند یاریگر فراگیران در آموختن این دو دانش باشد، تمرین‌های عملی با اشراف و ارشاد استادان فرهیخته و گامی است. هر دو دانش رجال و فقه الحدیث، از علوم مهارتی به شمار می‌آیند و نیازمند کار بندام روی اسناد روایات و مطالعه مستمر صدها حدیث هستند؛ از این رو، توصیه می‌شود، فزاین عزیز، مطالب آموخته شده را در تمرین‌های متعدد و متنوع به کار برند و بکوشند. حل پیش آمده را، با اتکا به مطالب درسی، حل نمایند.

در پایان، نویسندگان این مجموعه، از ویراستار محترم و مکرم، سرکار خانم دکتر طیبه حیاتی که در همسان‌سازی و روان کردن متن، سهمی بسزا داشته و همه دست اندرکاران نشر، سپاسگزاری می‌کنند. به امید مقبول شدن این کوشش خُرد در پیشگاه خداوند رحمان.

مهدی غلامعلی / عبدالهادی مسعودی

مهرماه ۱۴۰۳

رجال و سندشناسی

مهدی غلامعلی

سنت نبوی ﷺ، سیر و سخن اهل بیت علیهم السلام از طریق گزارش راویان به ما رسیده است. شناسایی و اعتبارسنجی این گزارش‌گران، زمینه شکل‌گیری دانش رجال و سندشناسی را فراهم آورده است. با آموختن دانش رجال و کاربری آن در سندشناسی، می‌توان این گزارش‌ها را ارزیابی نمود و به صدور گفتار و رفتار معتمدان علیهم السلام، اطمینان یافت تا از آن‌ها در استنباط احکام شرعی و استتراج دیدگاه دین در موضوعات گوناگون بهره برد. دانش رجال و سندشناسی، شاخه‌های فرعی متعددی دارد که در هشت درس پیش رو، به بررسی از آن‌ها اشاره می‌شود.